

Het natuurschoon behouden; van eikenhoutbosje tot Oranjepark

Sandra den Dulk

Voorwoord

Wie begin twintigste eeuw een bezoek bracht aan het Veluwe dorp Nunspeet, kwam terecht in een lommerrijke omgeving. Tussen de huidige Boslaan en de F.A. Molijnlaan lag een, voor het publiek toegankelijk, eikenhoutbosje verscholen. Dit bosje werd veranderd in een wandelpark en staat tegenwoordig bekend als het Oranjepark, zie afb. 1a en b. In deze bijdrage wordt ingegaan op het ontstaan van het Oranjepark. Hoe verliep de ontwikkeling van eikenhoutbosje tot aan het Oranjepark? Wat is er aan veranderd en welke argumenten speelden een rol in de aanleg van dit park?

Afb. 1a (pag. 29) & b. Het Oranjepark in Nunspeet, voorjaar 2012 (foto's: auteur).

Algemene inleiding

Tussen 1818 en 1972 behoorden de dorpen Nunspeet, Elspeet, Vierhouten en Ermelo tot één gemeente: gemeente Ermelo. Omdat Nunspeet in die tijd het grootste dorp was, resideerde het gemeentebestuur in Nunspeet. Nunspeet is van oorsprong een agrarische gemeenschap. De bevolking nam eind negentiende eeuw in sterkere mate toe, ook groeide de werkloosheid en armoede. Om de werkloosheid tegen te gaan werd, naast vele uitgebreide bebossingprojecten, een katoenfabriek met bijbehorende ververij aan de Laan in Nunspeet opgericht.¹ Daarna volgden nog meer bedrijven waaronder de N.V. Maatschappij 'De Veluwe'; opgericht in 1895 door de uit Rotterdam afkomstige sociaalliberale ondernemer François Adriaan Molijn (1853-1912) en zijn vrouw Diderica Cornelia de Groot (1854-1925). Deze maatschappij is vooral bekend geworden door de verffabriek 'De Veluvine' in Nunspeet. De idealistisch ingestelde Molijns waren hun tijd ver vooruit want zij zorgden voor een arbeidersgemeenschap met allerlei sociale voorzieningen voor hun werknemers, zoals huisvesting, een badhuis, een bibliotheek, een zuivelfabriekje, een moestuincomplex, kippen en slachtvee; maar ook spaarregelingen, een

begrafenisfonds en een ziektekostenverzekering. De vaste medewerkers werden zelfs mede-eigenaar van het bedrijf, kregen aandelen en werden lid van de coöperatie.² Het echtpaar Molijn is van grote betekenis geweest voor de ontwikkeling van Nunspeet. Tussen de fabriek 'De Veluvine' en het station lieten zij een weg aanleggen (toen de Groote Weg; tegenwoordig F.A. Molijnlaan), zie afb. 2. De landschapsarchitect Leonard Anthony Springer (1855-1940) kreeg de opdracht het gebied rondom het huidige Oranjepark te ontwikkelen. In 1974 werd de fabriek gesloten en in 1987 werden de fabrieksgebouwen gesloopt.³

Oranjepark

Afb.2. Gemeente plattegrond Nunspeet, 2012

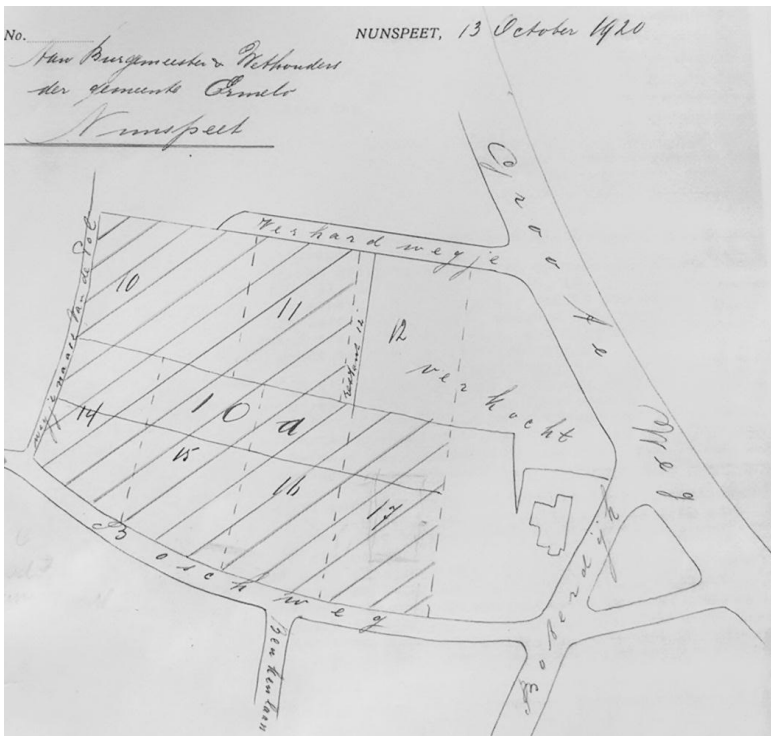
(foto: http://www.nunspeet.nl/over-nunspeet/plattegronden_41857/)

Door de aanleg in 1830 van de Zuiderzeestraatweg, de aansluiting op het spoorwegnet in 1863 en het aanwezige natuurschoon, raakte Nunspeet in trek bij steeds meer (natuur)toeristen. Onder hen veel kunstenaars zoals de schilders Arthur Briët (1867-1939), Edzard Koning (1869-1954) en Wim de Groot (1877-1956), maar ook welgestelde kapitalisten en renteniers.⁴ De schrijver Frederik van Eeden (1860-1932) maakte in juni 1897 met zijn vrouw en twee zonen een driedaagse wandeling door het noordwestelijke gedeelte van de Veluwe, waaronder de bossen van Nunspeet. Hier deed de dromer Van Eeden inspiratie op voor zijn Bussumse huttenkolonie 'Walden'.⁵ De vele kleine in het natuurschoon gelegen pittoreske huisjes of hutjes, vaak half ingegraven in het zand en onderdak biedend aan de minder bedeelden, spraken tot de verbeelding. Het natuurschoon werd het 'handelsmerk' van Nunspeet en bepaalt tot op de dag van vandaag het beeld van de omgeving in Nunspeet.

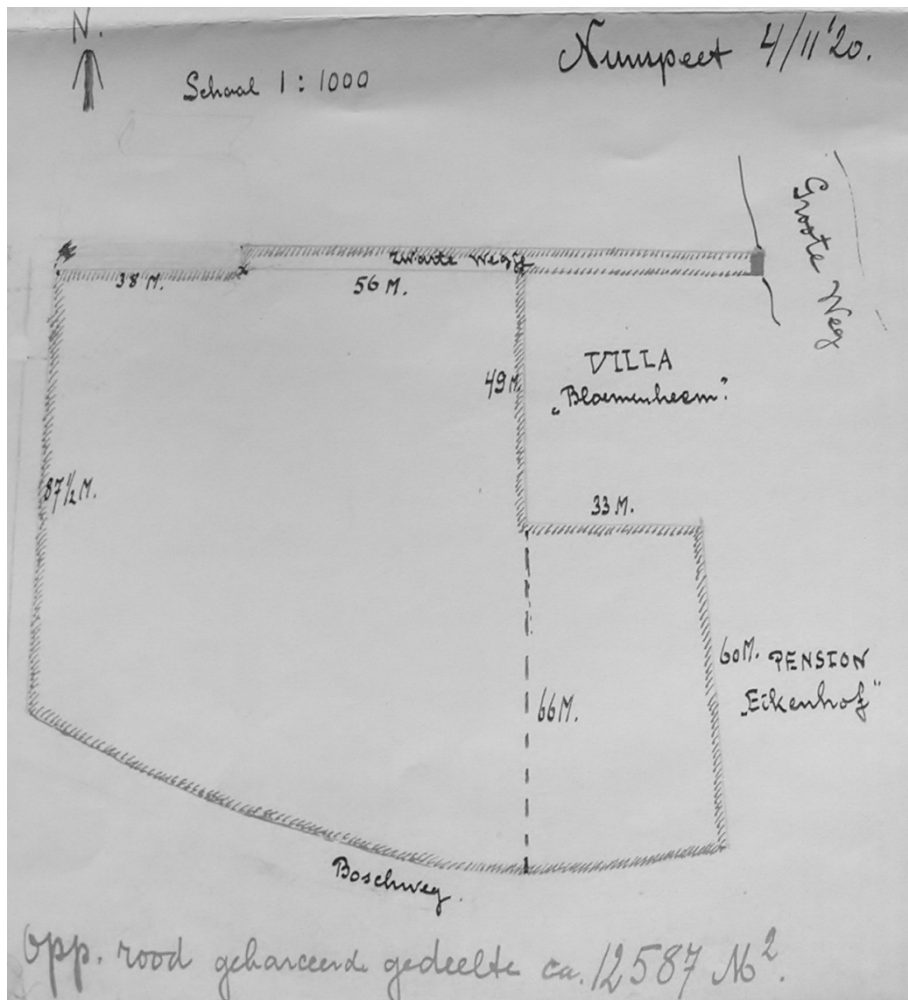
Een openbaar eikenhoutbosje

Op 13 oktober 1920 bood de directie van de Maatschappij 'De Veluwe' enkele bouwterreinen aan (Boschweg; percelenkaart nummer: 10, 10a, 11, 12 restant, 14, 15, 16 ,17; ongeveer 11000 m²), zie afb. 3, aan Burgermeester en Wethouders van de gemeente Ermelo (lees Nunspeet) voor 95 centen per m² en *wel op onze gewone villaterreinbepalingen, waarvan U de meest belangrijke aantreft in bijgaand voorl. koopcontract, met dien verstande, dat de Gemeente ontheven wordt 1) van de bouwverplichting en 2) van de verplichting tot afrastering en op voorwaarde dat de eikeboomen op deze terreinen staande, zonder onze goedkeuring niet mogen worden gekapt. Op deze terreinen mogen op de condities gesteld in het voorloopig koopcontract hoogstens twee villa's of landhuizen mogen worden gebouwd. Wij geven U echter beleefd in overweging het terrein niet te bebouwen, doch als bouwland te laten liggen óf er een gemeentetuin of park van te maken. Wanneer U kunt accoord gaan met opname in het koopcontract van een absoluut bouwverbod, zijn wij bereid, gezien het belang, hetwelk zoowel de Gemeente als wij bij niet bebouwing hebben, onzen vraagprijs terug te brengen tot 90 cts per m².*⁶ B&W lieten er geen gras over groeien want op 22 oktober 1920 waren zij in onderhandeling

getreden met de Maatschappij 'De Veluwe' over de aankoop van eerder genoemde gronden. Zij waren van mening dat bij verkoop van dit terrein aan particulieren, een van de mooiste gedeelten van Nunspeet waarschijnlijk zou worden afgesloten en de gehele omgeving aldaar onherroepelyk bedorven worden. Uit oogpunt van natuurschoon en mede in het belang van het Vreemdelingenverkeer (toerisme), achten Burgermeester en Wethouders het noodzakelyk, dat deze gronden eigendom worden van de Gemeente De verkoopprys is door de Directie der Maatschappij de Veluwe uiterst billyk gesteld op F0.95 per m², wanneer men in aanmerking neemt, dat deze terreinen gelegen zijn op eersten stand en zeer in trek zyn voor villabouw.⁷ Ook tegen de door de Maatschappij geformuleerde voorwaarden bestond geen bezwaar en op 28 oktober 1920 werd in de openbare vergadering van de gemeenteraad het besluit genomen om de bovengenoemde gronden ter grootte van ongeveer 11000 m² tegen den prys van f 0.95 per m² aan te koopen (afb.4).⁸ In de verkoopakte (31 januari 1921) staat nog eens expliciet vermeld dat de koper verplicht is de gekochte grond zo te exploiteren dat het natuurschoon behouden blijft.⁹ En zo bleef het voor bouwland bestemde eikenhoutbosje toegankelijk voor het publiek en het natuurschoon behouden. Over een parkaanleg werd niet meer gesproken.

Afb.3. Percelenkaart, 13 oktober 1920 (pagina 33)

Afb.4. Aankoop bouwterrein, 4 november 1920. (foto: Streekarchivariaat Noordwest Veluwe, Nunspeet, Gemeentebestuur Ermelo 1913-1971, inv.nr. 2573, 13 oktober 1920 en 4 november 1920).

Werkverschaffingobjecten

In 1933 constateerden B&W dat de werkloosheid onder de landarbeiders in Nunspeet nog steeds toenam en dat de meeste werkverschaffingsprojecten ten einde liepen. Zij waren op zoek naar een nieuw object van werkverschaffing. Op 1 juni 1933 stelden B&W aan de gemeenteraad voor om de Groote Weg grondig te restaureren en de Brinkersweg op te hogen. De grote hoeveelheid grond, die nodig was voor de wegophoging, kon worden verkregen door het terrein aan de Boschweg uit te graven. *Dit terrein zou dan aan haar bestemming van bouwland moeten worden onttrokken en aangelegd worden tot plantsoen met een vijver in het midden, welke haar ontstaan dankt aan den uitgegraven grond, die moet dienen voor wegophoging. Echter, het zal U duidelijk zijn, dat deze plantsoenaanleg meer middel is dan doel, doch dat in de gegeven omstandigheden beide werkobjecten onlosmakelijk aan elkaar zijn verbonden.*¹⁰ De gemeentearchitect, de heer Kok, maakte een globale begroting op, voor het verhogen van de eerdergenoemde wegen en het graven van een vijver in het terrein langs de Boschweg. Blijkbaar werd deze begroting uitbesteed aan de Nederlandsche Heidemaatschappij want op 17 juli 1933 stuurden zij een begroting aan B&W waaruit we kunnen opmaken dat de begroting is uitgebreid met *het betuinen van den te graven vijver ofwel met de aanleg van een parkje met vijver op het perceel bouwland aan de Boschweg te Nunspeet. Verder zal het plantsoen van het aan te leggen park zooveel mogelijk worden gehaald uit de gemeentelijke kweekkerij. Rondom het park komen eikenpaaltjes ca. 40 cm boven den grond en verbonden met bandijzer. [...] De gazons op de doorkijkjes worden hol gelegd; in de noord-oostenhoek van het park komt een verhooging van het terrein. Het talud van den vijver wordt terrasvormig; tusschen het onderste en bovenste gedeelte van het talud komt een horizontaal liggend pad ter breedte van 2.25 m. Het pad van den Boschweg naar den vijver loopt in een helling door tot het vijverpad. Het bestaande eikenbosch wordt zoveel mogelijk in stand gehouden; alleen op de doorkijken en de aangeven wandelpaden zullen enkele boomen geveld moeten worden.* Het werk zou worden uitgevoerd in overleg met de ontwerper, de heer Kok uit Harderwijk.¹¹ Helaas is het plan van de heer Kok niet in de archieven terug gevonden. Wat wel bewaard is gebleven is een ingekleurd beplantingsplan van een tuinarchitect uit Zeist, gedateerd december 1934, zie afb. 5. Waarom dit alsnog werd

uitbesteed wordt niet genoemd. Had de gemeentelijke kwekerij niet voldoende planten? En wie was de tuinarchitect uit Zeist? Een medewerker van Gemeentearchief Zeist herkende de handtekening, het betreft zo goed als zeker de gemeenteopzichter van de plantsoenen in Zeist: Cornelis Smitskamp.

Afb.5. Ontwerp Beplanting, Toeschrijving: C. Smitskamp, december 1934
(foto: Streekarchivariaat Noordwest Veluwe, Nunspeet, Gemeentebestuur Ermelo 1913-1971, inv.nr. 2573, December 1934).

Oranjepark

Het nieuwe park had geen naam, men sprak van het plantsoen of park aan de Boschweg. Op 23 december 1936 verzocht de Oranjevereniging Nunspeet de gemeenteraad het plantsoen aan de Boschweg om te dopen tot 'Oranjepark'.¹²

Op 24 december werd het voorstel door de raad aangenomen en zou het park vanaf 8 januari 1937 Oranjepark gaan heten. Tegelijk werd het Wilhelminapark in Ermelo ook omgedoopt tot Oranjepark.¹³ In 1938 werd een stenen bank geplaatst als eerbetoon aan oud-burgemeester baron C.W.F. Mackay (afb.6).¹⁴ Na de oorlog diende het bestuur van de muziekvereniging 'De Harmonie' een verzoek in om in het Oranjepark een muziekkapel te mogen plaatsen.¹⁵ De muziekvereniging gaf op 11 mei 1948 een proefconcert in het park en op 12 mei besloot B&W tot het verlenen van een vergunning tot de bouw van een muziektent in het Oranjepark (afb. 7).¹⁶ In samenwerking met de gemeente en de Vereniging voor Vreemdelingenverkeer (VVV) werd in 1951 een plan gemaakt om het park en de fontein te verlichten *ten einde mede door de verschillende muziekuitsvoeringen en dergelijk enige ontspanning te brengen voor de zeer vele vreemdelingen, die in het zomerseizoen Nunspeet en omgeving bezoeken*.¹⁷ Het Oranjepark is volledig geïntegreerd in de Nunspeetse omgeving en biedt tegenwoordig nog altijd een aangename plek van rust waar landschap, natuur en cultuur samenkomen.

Afb.6. Stenen bank, 1938 (foto: auteur)

Afb. 7. Muziekkapel, ca. 1948, voorjaar 2012 (foto: auteur)

Tuinarchitect Cornelis Smitskamp (1876-1958)

Uit het bevolkingsregister kunnen we opmaken dat Cornelis Smitskamp op 21 maart 1876 in Zeist is geboren. Zijn vader, tuinman Hendrik Smitskamp (1842-1920), kwam op 27 januari 1868 samen met zijn vrouw Maagje Veen, (1842-1935), vanuit Driebergen, in Zeist wonen. Cornelis was hun oudste zoon. Het tuinmansvak zat in de genen want op 23 maart 1895 vertrok hij als tuinknecht naar 's-Graveland. Op 27 februari 1896 keerde hij weer terug naar Zeist. Op 14 april 1900 vertrok Cornelis als bloemist naar Frankfort ((a.M?; waarschijnlijk wordt hier Frankfort aan de Main in Duitsland (in Duits: Frankfurt am Main) mee bedoeld)). Op 13 mei 1903 trouwde hij met Hendrika Sophia Hafkamp uit 's-Graveland. Zij woonden aan de Weeshuislaan 10 in Zeist. Hun tweede zoon Marie Johan (7 april 1913) vertrok op 21 november 1932 als bloemist naar Ermelo en keerde op 11 november 1933 terug naar Zeist.¹⁸ Vanaf 1905 werd Cornelis Smitskamp van jaar tot jaar benoemd als adviseur der plantsoenen en op 1 januari 1912 kreeg hij een vaste betrekking als opzichter van de plantsoenen in Zeist. Op 1 januari 1931 werd hij benoemd tot adviseur plantsoenen en begraafplaatsen en op 1 mei 1941 ging hij met pensioen.¹⁹

Smitskamp had een eigen tuinderij/kwekerij aan de Weeshuislaan.²⁰ In een lijst van Zeister architecten staat hij als tuinarchitect vermeld.²¹ Smitskamp was dus werkzaam als bloemist, kweker, tuinarchitect en opzichter van de gemeente-plantsoenen in Zeist. Op de Nationale tuinbouwtentoonstelling in Apeldoorn (1933) won C. Smitskamp de Zilveren medaille van H.M. de Koningin voor zijn inzending warme kasplanten en een extra prijs van f50 voor de beste inzending kasplanten.²² Hij was tevens voorzitter van de Koninklijke Nederlandse Maatschappij van Tuinbouw en Plantkunde, afdeling Zeist.²³ Daarnaast gaf hij cursussen tuin- en parkaanleg.²⁴ Smitskamp ontwierp naast tuinen en parken voor particulieren in Zeist en omgeving, ook openbare parken. In 1905 maakte hij een tuinontwerp voor de villa 't Valckenbosch in Zeist. Deze tuin werd in 1957 voor het publiek opengesteld.²⁵ Ook het park van Land en Bosch in 's-Graveland is van zijn hand.²⁶ In 1905 kreeg hij de opdracht het Walkartpark te beplanten en in 1916 maakte hij een ontwerp voor de Nieuwe Algemene Begraafplaats aan de Woudenbergseweg in Zeist.²⁷ Op 7 maart 1958 is Cornelis Smitskamp overleden. Hij ligt begraven op de door hem ontworpen begraafplaats in Zeist.

Smitskamp's natuurlijke ontwerpvisie

Gegenüber Denen, welche die ganze biologische Gestaltung des Gartens als eine unlogische Verirrung darstellen, muss aber betont werden, dass sie sich historisch entwickelt hat aus der Liebe zur Natur, wachsend mit dem wachsenden. Erkennen ihrer Gesetze, wie sich die geometrische-architektonischen Gestaltungsformen historisch aus den Gesetzen der Architectur entwickelt haben. Beiden sind also historisch gleichberechtigt. (Die Gartengestaltung der Neuzeit). Zo begon Smitskamp een artikel (ca. 1924) over de tuinaanleg in symmetrische- of in landschapstijl. Over dit onderwerp werd al enige jaren gediscussieerd en de meningen hierover waren verdeeld. Smitskamp had geen voorkeur voor een bepaalde stijl maar was van mening dat de tuin- en parkaanleg zich moest aanpassen aan de omgeving. Dan pas komt de tuinverfraaiing het beste tot zijn recht en wordt het schone en natuurlijke evenwicht het dichtst benaderd. In de ontwerpen van Smitskamp zijn beide stijlen dan ook terug te vinden.²⁸

Nawoord

In 1920 bood de directie van de Maatschappij 'De Veluwe' enkele bouwterreinen met eikenbomen, gelegen aan de Boschweg te Nunspeet, te koop aan de gemeente Ermelo. Dit met het doel om het eikenhoutbosje te behouden en te bestemmen tot een openbaar park. De gemeente Ermelo stond hier zeer welwillend tegenover en besloot onmiddellijk tot aankoop van het eikenhoutbosje. Het behoud van het natuurschoon gold als belangrijkste argument; ook leverde het een belangrijke bijdrage aan het economische belang: het toerisme. Dat het park er uiteindelijk toch kwam, kwam doordat de plantsoenaanleg als werkverschaffingsproject werd ingezet. Het park was niet het doel maar een middel om de vele werklozen te werk te stellen. Het ontwerp van de gemeentearchitect Kok is niet gevonden. Gezien het bewaard gebleven beplantingsontwerp van tuinarchitect Cornelis Smitskamp kan voorzichtig worden geconcludeerd dat Smitskamp de beplanting in het Oranjepark heeft aangelegd. Maar er is geen correspondentie teruggevonden tussen Kok en de Smitskamp. Hoe Smitskamp in Nunspeet terecht is gekomen is niet achterhaald. Hij had een eigen kwekerij en was een groot voorstander van het 'natuurlijke' ontwerpen. Zijn 'natuurlijke' ontwerpvisie sloot goed aan bij het 'natuurschone' beleid van de Gemeente Ermelo. Opmerkelijk is dat zijn zoon in dezelfde periode werkzaam was in Ermelo; wellicht heeft deze bemiddeld in de opdracht en/of de opdracht begeleid. Het zou interessant zijn om de werkzaamheden van de tuinarchitect Cornelis Smitskamp verder te onderzoeken. Misschien brengt deze bijdrage andere onderzoekers op een idee en komen er nog meer gegevens over Smitskamp te voorschijn.

Noten

¹ <http://www.Streekarchivariaat.nl/nl/Nunspeet/korte-geschiedenis>, Korte geschiedenis Nunspeet.

² A. van der Toolen, *De Hutten van het Barrebos. Een idealistische enclave op de Veluwe*, Barneveld 2007, p. 14.

³ <http://www.veluvinenunspeet.nl/algemeen/historie>, *Een modern cultureel centrum op historische grond. Van de Veluvine tot Veluvine*.

⁴ <http://www.Streekarchivariaat.nl/nl/Nunspeet/korte-geschiedenis>, Korte geschiedenis Nunspeet.

⁵ A. van der Toolen, *De Hutten van het Barrebos. Een idealistische enclave op de Veluwe*, Barneveld 2007, p. 11-16.

⁶ Streekarchivariaat Noordwest Veluwe (hierna SNV), Nunspeet, *Gemeentebestuur Ermelo 1913-1971* (hierna GE 1913-1971), inv.nr. 2573: Oranjepark Nunspeet, 13 oktober 1920.

⁷ SNV, GE 1913-1971, inv.nr. 2573: Oranjepark Nunspeet, 22 oktober 1920.

⁸ SNV, GE 1913-1971, inv.nr. 2181: Notulen van de openbare vergadering van den Raad der Gemeente te Ermelo op donderdag 28 oktober 1920 nam 1 uur 15 min. ten gemeentehuize te Nunspeet.

⁹ SNV, GE 1913-1971, inv.nr. 2573: Oranjepark Nunspeet, Afschrift der akte van Verkoop Vastgoed door de N.V. Mij 'de Veluwe' te Nunspeet aan de Gemeente Ermelo afd. Nunspeet d.d. 31 januari 1921.

¹⁰ SNV, GE 1913-1971, inv.nr. 2573: Oranjepark Nunspeet, 1 juni 1933 en inv.nr. 2187: Openbare vergadering van den Raad, 9 juni 1933.

¹¹ SNV, GE 1913-1971, inv.nr. 2573: Oranjepark Nunspeet, 17 juli 1933.

¹² SNV, GE 1913-1971, inv.nr. 2573: Oranjepark Nunspeet, 23 december 1936.

¹³ SNV, GE 1913-1971, inv.nr. 2190: Notulen van de openbare vergadering, 24 december 1936.

¹⁴ SNV, GE 1913-1971, inv.nr. 2573: Oranjepark Nunspeet, 9 juni 1938.

¹⁵ SNV, GE 1913-1971, inv.nr. 2573: Oranjepark Nunspeet, 17 juli 1947.

¹⁶ SNV, GE 1913-1971, inv.nr. 2573: Oranjepark Nunspeet 12 mei 1948.

¹⁷ SNV, GE 1913-1971, inv.nr. 2573: Oranjepark Nunspeet 26 juli 1951.

¹⁸ Gemeentearchief Zeist (hierna GAZ), Zeist, Bevolkingsregister 1850-1915, inv.nr. 465: nr. 9, folio 163-318, inv.nr. 472: nr. 16, folio 1-300, inv.nr. 485: nr. 25, folio 1-236 en photobase 5, persoonsnaam Smitskamp C.

¹⁹ GAZ, Persoonskaart, nr. 3842.

²⁰ R.P.M. Rhoen, Van sterrebos tot koppelgebied, *Seyst*, 23-2 (1993), p. 25-36.

-
- ²¹ R. Blijdenstein, *Zeist, groei en bouw. Geschiedenis, bouwstijlen en woonhuistypen*, Zeist 1983, p. 234.
- ²² Nationale Tuinbouwtentoonstelling Te Apeldoorn onder groote en hooge belangstelling geopend, *Utrechts Nieuwsblad*, donderdag 10 augustus 1933, p. 5.
- ²³ Figi Zeist in Bloemenhof herschapen. Tentoonstelling Tuinbouw en Plantkunde, *Utrechts Nieuwsblad*, donderdag 16 augustus 1934, p. 9.
- ²⁴ Anoniem, Tuinkunst, *Het Buitenverblijf, geïllustreerd maandblad, gewijd aan buitenleven*, 5-8 (augustus 1927), p. 177.
- ²⁵ Het verdwijnen van buitenplaatsen, *Utrechts Nieuwsblad*, donderdag 18 april 1953, p. 10 en <http://library.wur.nl/WebQuery/tuin?q=c+smitskamp>, WUR database Tuin, C. Smitskamp.
- ²⁶ C. L. van Groningen, Het Walkartpark in Zeist, *Cascade bulletin voor tuin historie*, 17-2 (2008), p. 64.
- ²⁷ C. L. van Groningen, Het Walkartpark in Zeist, *Cascade bulletin voor tuin historie*, 17-2 (2008), p. 53-64 en <http://library.wur.nl/WebQuery/tuin?q=c+smitskamp>, WUR database Tuin, C. Smitskamp.
- ²⁸ Anoniem, Tuinkunst, *Het Buitenverblijf, geïllustreerd maandblad, gewijd aan buitenleven*, 5-8 (augustus 1927), p. 176-181.